

HADI TÖRVÉNYKEZÉSÜNK EMLÉKEIBŐL.

I.

A PALOJTAI CSATA 1676.

Anno 1676. die 10. Mensis Decembris, in libera ac regia civitate Carponæ, Comitatus Zoliensis, én *Diossy* Ábrahám, nemes Hont vármegyének szolgabírája, *Rakoczy* Pál, azon említett nemes vármegyének esküttye, — az méltóságos *Szelepcsényi György* esztergomi érsek és magyarországi locumtenens kegyelmes urunk ő nagysága compulsorium parancsolatja mellett, az tekintetes ő nagyságos gróff Gyarmathi *Balassa Bálint* úr ő nagysága instantiájára, — szedtünk néminemű bizonytságot, előnkbe adatott Deutrumnak continentíája szerént, mellynek seriesse következik alább megírt mód szerént.

De eo utrum :

1. Tudgya-é az tanu, hogy ha az *Korponai* præsidiariusok zászlóját elnyerte-é az török Palojtánál lévő minapi veszedelemkor, vagy nem? — és az melly katona ki vitte, az vissza is hozta-é, dicsértetvén mind magyar, mind horvát vitézektől jó maga forgólódásaért?

2. Magyar sereg kimenetelekor, jó szokás ellen és mind főkapitány, mind több hadi tiszték híre nélkül és akarattyok ellen, lövetett-é az várossi magistratus hírt; az mely lövés ártalmas volt-é, és ha nem esett volna, közelebb nem érhatték volna-é az törököt?

3. Kimenvén az zászlóval, odamenet is kik maradtak el az zászló alól és mi okból?

4. Meddig üzték az törököt Széchenyhez, és mulattak-e valahol, és mi okból és mennyi ideig?

5. Kik maradtak el az zászlótól, közelebb is menvén Széchenyhez s hányan, és tisztak híreivel-é vagy akarattyok nélkül?

6. Mint lett az megtérés; mely uton érte el az török az katonákat?

7. Mennyire volt attól az helytől az magyar gyalog?

8. Mi okból történt, hogy ezen, s nem az bátorságosabb úton jött vissza az vitézlő rend?

9. Minek előtte az törököt látták, lett-é és mi okból az vitézlő rendnek zászlója alól elszéledése, és sok híjával volt é harcok az zászló a miatt s mi okból és mi módon történt zászló alatt való számnak diminutiója?

10. Meglátván az törököt, mehettek volna-é más vagy bátorságosabb helyre előtte, vagy *Kékkő* felé, vagy az gyalogság felé, ha nem bíztak volna emberségekhez?

11. Mennyi számú és sergü török lehetett az, és — az kereszténység az árkon innen, az török túl lévén — melyik sereg, által az árkon menvén, ütött az törökre vagy toltá volt az törököt, mint lett az harc?

12. Ki, s mi módon, mely sereg kezdte az szaladást; s mi okból esett meggyőzöttetése az harczon a mieinknek, s mi formán?

I. Testis, generosus Dominus *Michael Balogh* sub juramento fassus est: Azt tudja mondani az első punctumra, *Ujvári Jánosnak* adta kezébe kapitány uram maga zászlóját. Becsületesen, vitéz módra hordozta az zászlót az harczon. Mind oda menet, mint visszajövet, maga hozta az zászlót; az török kezében nem volt. Mindvégig maga vitézül hordozta.

Ad 2. vallja: Én nem tudom, ki lövetett; de ártásunkra volt az lövés. Ha nem löttek volna, talán hamarébb elértük volna az törököt.

Ad 3: Oda menet — tudja azt fatens úr — hogy *Szuhán* táján maradt el az zászló alól *Kiss András* és *Baytai Gergely*.

Ad 4: Tudja azt, *Galábocs* nevű faluig üzték az törököt, mely ugyan egy mélföld Széchenyhez. Ott várták fertály óráig az törö-

köt az faluban. Onnan visszatérvén, az hegyen is várakoztak fél óráig az katonákra, az kik *Csalárd* felé mentek.

Ad 5: Kik voltak az katonák, fátens úr nem tudja. Voltak 20 lóval; horvát is volt köztök.

Ad 6: Megindulván az hegyről, egyenessen *Kékkő felé* (az minthogy úgy is volt az rendelés, Kékkő alatt abrakoljanak); azonban Kis-Sztracintul tértek *Palojta* felé. Nem volt semmi kedve kapitány *Szántó János* úrnak az palojtai úthoz. *Kutthy János* hitette el *horvát-kapitánnyal*, hogy jobb Palojtákra menni, mondván: ne menjünk arra az hegyes útra.

Alsó- és Közepső-Palojták között érte el az török ő kegyelmeket.

Ad 7: Az gyalogot nem tudja fátens úr, mennyire volt.

Ad 8: Refert se ad fassionem suam antecederet in 6-to Deutri puncto per se factam.

Ad 9: Az harcra mikor öszve mentek, az mint maga fatens úr látta, az magyar sereg — úgy gondolja — lehetett ötven vagy hatvan lóval. Még az harc előtt elszéledtek egynehányan. Némelylyek Kékkő felé mentek Korponai harminczados úrral; *Kutthy János* penig egynehány lóval Alsó-Palojtától elrugaszkodott az maga pusztájának vigyázására; az többi, ki hol maradt, fatens úr nem tudja.

Ad 10; *Az gyalogsághoz nem bíztak*; nem is tudták, hol vagyon. Másutt nem lehetett az harc, mert mindjártást hátokon volt az török.

Ad 11: Három zászlóval volt az török. Mennyi számú lehetett, fatens úr nem tudja; hanem azt tudja, hogy Vicekapitány úr zászlójával, maga is Vicekapitány úr fatens úrral együtt, az árkon által mentek. Meg is fordították az első török sereget; az hátán is mentek az árkon túl egy jó hajításnyira. Ott megfordította ő kegyelmeket az második sereg. Az harc helyén, az mikor öszve mentek, több nem esett el egy lónál.

Ad 12: Azután látta fatens úr, hogy megfordította ő kegyelmeket az török; az horvát-seregnek az hátullya indult meg, úgy jött rajtok az török.

II. Testis generosus Dominus *Joannes Czingel* sub juramento fassus est ad primum:

Tudja azt nyilván fatens úr, mivel akkor is hogy megfordította ő kegyelmeket az török, fatens úr zászlótartó mellett talált esni, hogy azon zászlótartó *Ujvári János* nevű katona emberül, vitéz módon viselte magát, mind által az árkon vitézül, törököknek vivén az zászlót, mind peniglen, hogy törököt zászlónak kopiajával szúrt is, közötté járván az töröknek, fatens úr látta. S azt is tudja s látta, megfordítván ő kegyelmeket az török, becsületesen hozta el az zászlót, — senki sem nyerte el tőle.

Ad 2: Nihil.

Ad 3: Tudja, hogy *Galabocsi* mind horvát, mind magyar sereg *üzte az újvári törököt*, a mint hogy ott a tájon egy törököt is fogtak magyar katonák. Némely része peniglen mind horvátnak s mind katonának Galabocson *túl is volt*.

Ad 6: Tudja, hogy Kuthy Jánosnak volt kedve s akarattya, a mint hogy a kapitányoknak is ő persvadealta: palojtai völgyön térjenek meg. Azt is tudja, valami pusztájára némelly katonákkal előre rugaskodott; nyilván való dolog lévén az is, hogy alkalmasint ide s tova oszlott volt mind katona s mind nemes ember, hogy a törököt látták s nekik ereszkedett.

Ad 11: Tudja, hogy megegyezvén rajta az kapitányok, csak megütközzenek az törökkel: magyar zászlót vitték mindjárt töröknek. S az magyar sereg megütköztvén az törökkel s által menvén az árkon, aki köztök volt, az törököt meg is futamtatták s üzték. Azonban nekik ereszkedvén két zászlóalja török, megfordította ő kegyelmeket. Az mint visszaüzte, fatens úr maga horvátok seregére szaladott. Látta: *Iwanowich* úr seregének eleivel helyben állván, az eleje lött ugyan az törökökhöz, az mint hogy magát fatens urat csak meg nem lötték — kire nézve nyeregfőre borúlt s meg hozzájuk szaladhatott, — és fejét fel vetette, látta, hogy már szaladott horvát seregh. A kinek is — látta — hátulja kezdett szaladni, a mikor reájok üzte fatens urat a török.

III. Testis. *Strenuus Nicolaus Nagy*, Korponai ő Felsége katonája, sub juramento fassus est ad primum :

Nyilván tudja, hogy *Ujvári János* nevű katona vitte ki Korponai magyar zászlót, és ugyan ő kegyelme hozta vissza fatenssel együtt. Nem is látta, hogy azon zászlót a török elnyerte volna, hanem vitéz módon hordozta és emberül viselte magát.

Ad 2: Tudja, hogy ha az álgylövés nem esett volna Korponán, eleit is vehették volna az töröknek; de a lövést meghallván az török, annál jobban szaladott Széchény felé.

Ad 3: Oda menet, tudja fatens, hogy *Kis András* részeg volt, lováról patkója is el esett, *Szuhannál* el kellett maradni *Bajtaival* együtt, a kinek hasonlóképpen lováról patkója el esett.

Ad 4: Tudja, *Galabocs* nevű faluig üzte az sereg az újvári törököt. Fatens pedig harminczad magával *Csalárd* nevű faluig egynehány katonákkal és horváttal üzte azon törököt. Egy kis korig ott várakoztak az törökre, azután az sereg után jöttek, és Galabocson felől az haraszton említett sereggel megegyeztek.

Ad 5: refert se ad fassionem suam in quarto Deutri puncto per se factam, addálván azt, hogy mind magyar s mind horvát tiszteknek hírével volt az ő kegyelmek *Csalárd* nevű faluhoz való menetelek, horvátok wachmajsztere is jelen lévén ő kegyelmekkel.

Ad 6: Az megtérése magyar és horvát seregnek lett Galabocs nevű faluból egyenesen Kékkő felé; a mint hogy úgy is volt a rendelés: Kékkő alatt abra koljanak a katonák. Vicekapitány Szántó János úrnak nem is volt kedve, hogy más felé ment volna. Azonban szegény Kuthy János úr az alsópalojtai útát jobban dicsérvén horvát-kapitány Iwanowics Ferencz úrnak, Kis-Sztráczin túl Palojták felé vitte az sereget. Azután Alsó- és Közép-Palojták között érte el az sereget az török.

Ad 7: Az gyalogrol nem tud semmit.

Ad 8: Refert se ad sua priora.

Ad 9: Tudja, hogy minek előtte az törököt látták volna, egynehány korponai nemes uraimék, magok bizonyos dolgaiban, Kékkő várába mentek, — a ki mindenestül 5 vagy 6. lovasbul állott, — Kuthy János úrral pedig ment nyolcz vagy kilencz lovas katona Palojtánál lévő pusztájára. *Két katonát pedig az egész sereg akaratiából és parancsolatiából Kis-Zelő felé küldtek volna jobb vigyázásnak kedvéjért, hogy már az katonák az egy újvári törököt megfogták.*

Ad 10: Tudja azt is, hogy a midőn már az törököt meglátták, nem volt módjok hogy másfelé mehettek volna; *az gyalogságot nem is tudták hol légyen.* Hanem csak ott kellett az harcznak meglenni.

Kékkő felé indultak volna ugyan, de nem ejthették módját, árkos helyek miatt elmehettek volna, hanem a míg a katonának a hátulja a törökkel beszélt: mindjárt hátokon termett a török.

Ad 11: Vallja azt is, hogy aki elsöben az keresztyénségnek rajtajött, egy zászlóalja — száz lovasból álló — lehetett, az kívül erőssen megharczoltak volt. Meg is tolták öket derekassan a magyarok elannyira, hogy szaladásra is vette az dolgot; de ellenben ismét két zászló alja jött rajtok, az sok puskalövést nem állhatták, úgy tolták meg osztán a magyarságot, mivel a nagy árkok miatt nem szaladhatott a nép. Együvé szorult volt az árokban és a miatt veszett.

Ad 11: Tudja fatens, midön megnyomták az első török sereget és megnyomta azután az több török sereg, úgy látta, hogy a hátulja az horvátságnak kezdett szaladni, az után az magyarság is egyaránt, mivel nem bíztak már magok emberségekhez.

IV. Testis. Jeney János, Korponán lakozó szabad legény, —

V. testis Ujvári János ugyanott lakozó szabad legény, —

VI. testis Szabó Gyurka ugyan Korponán lakozó szabad legény, — jurati, examinati fassi sunt per omnia affirmative et directe, uti tertius præcedens in ordine testis.

Mi felyül denominált bírák, accommodálván magunkat megírt Méltóságos Locumtenens Urunk Ő Nagysága compulsorium parancsolatjához, ezen attestatiókat fideliter peragáltuk, és Gróf Urunk Ő Nagyságának, saját kezünk subscriptiója és pecsétünk alatt kiadtuk.

Actum Anno, die, et loco, quibus supra.

Idem qui supra Abrahamus Dióssy, judex nobilium Cottus Honth. mp. per quem et correcta. (Pecsét.) Idem qui supra Paulus Rakoczý juratus assessor Cottus Honth. mp. (Pecsét.)

(Eredetije a kismartoni főlevéltárban. Registratura.)

II.

ANNO 1664. DIE 5. JULII LÁTTATOTT TÖRVÉNY.

Causa Illustrissimi ac excellentissimi Dominis Comiti *Fran-*
cisci de Nádasd Judicis Curie Regie &c. uti Supremi Generalis
et A. (= *Actoris*: vádló)

contra *Blasium et Michaëlem Horvát* Illustrissimi Domini Comitis *Nicolai Draskovics* de Trakostyán &c. hajdones veluti *I-k* (= *Incattusok*: vádlottak).

Pro Domino Comite Generale proponitur: Hogy jóllehet említett Nádasdi Ferencz Urunk ő nagysága, mint generalis, bizonyos edictumokat adott volna ki, mellyek nélkül az hadi állapot nem is viseltethetnék; mindazonáltal ezen *I-k* megvetvén az ő nagysága edictumát, 3. præsentis ezen táborhelyen tisztviselőjökre, *Szeredi* István uramra mezételen kardos kézzel támadtanak, meg is sebesítették (contumacia ducti). Minek okáért azon Generális uram ő nagysága (mint ilyen ő nagysága-edictuma megszögők ellen iuxta vigorem ejusdem edicti) törvényt láttatott.

Pro *I-k*: Jelen lévén a megnevezett *I-k* magok mentségire mondják, hogy Horvát Mihók feküvén ágyában, úgy ment volna reá az istrásamester, és feküvő heliben nagy fejszével verte volna, de ő semmi fegyvert nem vont, és ha magát nem oltalmazta volna, talán megölte volna.

Horvát Balás pediglen nem tagadja, hogy ő vágta volna meg az istrása mestert, de az istrása mester verte őtet is elsőben; maga oltalmában cselekedett, ha mit cselekedett.

Pro Domino Comite *A*: Protestatur super confessatis Blasii Horvát, et iuxta meritum actionis peteret judicium. Quantum ad Michælem similiter Horvát, non constare allegationem ipsius. Cupit ut edoceat, alioquin contra eundem judicium.

Ambo *I*. statuunt testes ad edocendam responsionem ipsorum.

De eo utrum?

Tudjátok-e, hogy az istrása mester támadott volna ezen Horvát Balásra és mi okbul; és ha maga oltalmában kardoskodott-e? Hasonlóképpen, hogy Horvát Mihók nem vont volna-e kardot azon istrása mester ellen?

1-mus Testis Gregorius *Radosics* juratus et examinatus fasus est, hogy jelen volt, látta is szemivel, midőn az istrása mester reámenvén Horvát Mihókra, feküvő heliben verte volna nagy fejsze fokával, ezen fátens ott húst főzvéen társával, *Biró* Györggyel együtt, úgy vonták el az istrása mestert Horvát Mihók verési-

től. Ezen verekedést látván Horvát Balás, megszidta az istrása mestert a lélekivel, jó vagy (úgymond) itt vitézkedni.

Azon istrása mester fordulván azon Horvát Balásra, azt is keziben levő doronggal (mivel már ezen fátens társaival egygütt az fejszét elvonta keziből) úgy ütötte fejbe, hogy az vér lefolyta; melyhez képpest azon Horvát Balás is kardot rántván, úgy vágta volna azon istrása mestert.

2-dus Testis Georgius *Biró* juratus et examinatus fassus est per omnia uti Primus.

3-tius Testis Stephanus *Fröldi* similiter fassus est.

Deliberatum est.

Considerálván Generalis Urunk ezen *I-k* ellen proponált actiojokat, és azon *I-k*nak arra tett feleleteket és bizonyításokat; mivel Horvát Mihók az el vett bizonyságok fassiójokból ártatlan-nak találattik: annak okáért simpliciter absolváltatik.

Horvát Balás pediglen, mivel kardoskodott és istrása mesterét megvágta (jóllehet részszerent in sui defensam cselekedte ugyan), de mezítelen karddal nem köllött volna magát oltalmazni (holott az kardoskodás az edictumokban seirió tiltva légyen) annak okáért megpáczáztatik és elbocsáttatik.

III.

ANNO 1664. DIE 10. JULII LÁTTATOTT TÖRVÉNY.

Præsentibus Dominis Joanne *Nagy*, Francisco *Bíber*, Francisco et Ladislao *Nagy*, Francisco *Anyus*, Matthæo *Nagy*, Paulo *Vitnédi*, Nicolao *Falussi*, Melchiore *Taynai*, Georgio *Teveli*, Balthasare *Gubassóczi*, Demetrio *Szilládi*, Joanne *Kéri*, Francisco *Sölllyő*, Paulo *Balogh*, Valentino *Fitos* et aliis compluribus.

Causa Domini Magistratus veluti *A.*

Contra Georgium *Dávid* in vinculus adstantem veluti *I.*

In persona ejusdem Domini Magistratus proponitur: Hogy ezen fellül megírt *I.* külömb-külob helyeken, s külömb-külob

időkben, ez jelen való táborozásban, és elsőben *Vatnál*, azután pedig *Vattul* való idejövetelben az útban, egynehány ízben esküvéssel mondotta, hogy ő a törökök közibe megyen, mivel hogy ottan jobb állapotja volna, hogysémmint itten, s annyit nem koplalna. Illyen gonosz szándékát azért az Úr ő nagysága nem akarván elszenvedni mint Magistratus, megfogatván, kívánja törvény szerint megbüntetődjék.

I. Personaliter in vinculis asstando tagadja, hogy semmi-nemű szót olyant ejtett volna, kivel olyan gonosz szándékját és akaratját jelentette volna; hanem az sok nyomoruság miatt és az éhségre nézve mondotta volna, hogy hazájába megyen.

M. Refert se ad testium fassiones. Quos ipsos et statuit ut possint examinari.

Primus Testis Joannes Szabó Annorum circiter 25, juratus, examinatus, fassus est: hogy nyilván hallotta szájából sokszor ut in collateralibus, qua se relegat.

Secundus Testis Martinus Szálik Annorum circiter 28, juratus, examinatus fassus est: hogy nyilván hallotta sokszor szájából, jobb volna bémennünk, s nagyobb becsületünk is volna, hogy semmint itt koplalnunk.

Tertius Testis hic Petrus Biró, Annorum circiter 27. *Quartus in collateralibus, idem fatetur, ut in collateralibus, ad quæ se relegat.*

Quartus Testis hic Matthias Péntér, Annorum circiter 15 in collateralibus *Quintus, juratus, examinatus fassus est ut in collateralibus, addito, hogy együtt lévén ezen fatens azon I-val, mondotta ezen fátens az I-nak: úgy hallom most is más várat ví az török; melyre az I. azt felelte: adja Isten, hogy megvegye, hiszem magam is törökké leszek.*

Deliberatum est:

Consideralván az Dominus *A. Magistratusnak az I. ellen erigált actióját, az I-nak is arra tött feleletét, s végtére az előállított bizonyságokat jól megexaminálván, s fassiójokat calculálván: mivelhogy két bizonyásnak vallásából világosan kitetszik ezen I-nak lator istentelen szándékja és fenyegetőző mondása, s azon*

kivül az több fátensek hütös recognitiójok is az dolgot sulyosítják és aggraválják, az *I.* pedig semmivel nem tudja világosan magát menteni. Annak okáért ezen *I.* mint afféle istentelen és pribékségre indult szándékú ember érdeme szerint megbüntettetik és feje vették.

Levata causa Domini *A. Francisci Nagy Capitanei.*

Contra Michaëlem *Oli* veluti *I.* Et in persona Domini *A.* procurator Michaël *Simon* proponit: hogy ezen *I.* nem gondolván azon, hogy a hadi közönséges törvény is azt tartja, mind pedig fő generalis Urunk ő nagysága s maga kapitánya száma nélkül halállal való büntetés alatt megparancsolta, hogy senki az zászló alól tisztviselője híre nélkül el ne merészelen menni; ezen *I.* pedig nem hogy csak valami magános dolgára hír nélkül el igyekezett volna, de most újabban, harmad vagy negyednappal azelőtt, föl-vévén az ő fölsége pénzt teljességgel elszökött, az minthogy három vagy négy mélföldnyiről ugyan maga kapitánnyátul utjában arczul találtatván, visszahozatott. Annak okáért mindaféle ő fölsége pénzivel elszökött hópenzes köteles katona iuxta vigorem militaris disciplinæ megbüntetődni kívánja és törvényt vár.

I. Personaliter asstando dicit: Nem volt elszökésre való szándéka; hanem sákmányra ment volt ki az több katonákkal, és *Ormándi* uram hadára akadván, azokkal mulatott ott kinn, azonban érkezvén *Bottyáni* Christoph Uram hada, azoktól hallotta, hogy a Hadnagya, úgymint *Nagy* László Uram ő kegyelme is zászlóstul jönne utánna. Ő kegyelmét akarta megvárni a révben, fáradt állapottal lévén a lova, nem akarta fárasztani. Félt, hogy elal a lova, de az elszökésre való szándékja nem volt.

Pro *A.* Nyilván tudta az említett *I.*, hogy nemhogy három-négy mélföldnyire szabad lett volna zászlója kívül menni és harmad-negyednapig oda mulatni, de csak az egy éjeli kinnhálás is fölöttébb tilalmas volt. Annak okáért nem köllött volna hír nélkül zászlójától annyira fáradni; sőt nemcsak mostani és első cselekedete, hanem Vatról is elszökvén kapitánnya híre nélkül majd két hétig s még tovább is oda csavargott: annak okáért *mind a fele csavargóra* petit ut supra. Accedálván az is, hogy az mikor az több társai elszöktének, ugyan megmondották egymás között, hogy az ki

el akar velünk jönni, mi elmegyünk, el jöhet; az ki pedig nem akar eljönni, lássa ha vissza megyen. Melyre bizonyoságot is adducál. Más az, hogy elszökő szándékát azzal is bizonyította, hogy most az fogságbul is elszaladott volt.

Deliberatum est.

Considerálván az Dominus A.-nak az I. ellen erigált actióját, viszont az I. arra tött qualificált feleletit is, hogy tudniillik nem lött volna szándéka az elszökésre, hanem csak az lovának bágyatt volta miatt köllött ott kinn maradni: ezen qualificatáját ha megbizonyítja I., fölszabadul ugyan az Dominus A. keresetitől, de csavargásáért megverettetik; hogyha pedig harmadnapig meg nem bizonyítja, — érdeme szerint megbüntettetik és fölakasztatik.

(Eredetiek a kismartoni főlevéltárban, *Registratura*, I.)

Dr. MERÉNYI LAJOS.